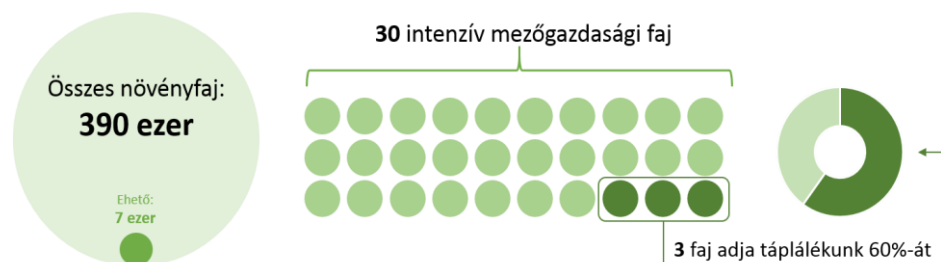

NÖVÉNYFAJOK ÉS FAJTÁK

Magyarország Alaptörvényének P cikke szerint a biológia sokszínűség védelme az állam és mindenki kötelessége. Az Infojegyzet a növénytermesztés alapjául szolgáló, állami elismeréssel részesített növényfajokról ad rövid áttekintést.

- A biológiai sokféleség rövid meghatározása szerint bármilyen eredetű élőlények közötti változatosságot, illetve az ökológiai rendszerek sokféleségét jelenti.
- Hazánkban mintegy **2200** magasabb rendű (szövetes) növényfaj él.
- Az intenzív mezőgazdaság különösen hozzájárult a fajok/fajták számának csökkenéséhez és a szelektációs folyamatok felerősödéséhez.
- Az inváziós fajok terjeszkedése károkat okoz a természetes életközösségek összetételében.
- Világszinten 3 növényfaj (rizs, búza, kukorica) adja táplálékunk 60 százalékát.
- A Nemzeti Fajtajegyzék az államilag elismert fajták közhiteles, évenként változó nyilvántartása.
- A Fajtaminősítő Bizottság 5 (szántóföldi növények, zöldség és gyógynövények, gyümölcszölő, dísznövény, erdészeti) szekcióban működik.
- A kukoricának (*Zea mays* L.) hazánkban **345** fajtája, és **11** módosított fajtája köztermeszthető.
- A tájfajták megőrzése és termesztése a fenntartható ökológiai kiskertés gazdálkodás záloga lehet. A paradicsom tájfajták kutatása számos sikert ért el.

A brit Királyi Botanikus Kert ([RBG](#)) adatai szerint a Földön mintegy **390 ezer növényfaj** létezése ismert, 2015-ben 2034 addig ismeretlen fajt fedeztek fel. Habár mindez a szám a biológiai sokféleséget hűen tükrözi, de nem számol a veszélyeztetett növényfajok számának robbanásszerű növekedésével, és a kipusztulás mértékével ([MTVSZ, 2014](#)). A Föld növényvilágának fajlistájáról többféle összeállítás található, viszont ezekben sok az átfedés, mert például számos növény szerepel különböző néven. Egy nemzetközi összefogással létrejött regiszterben ([Plant List](#)) több mint 1 millió növényfaj szerepel, de ezek közül 350 699 az elfogadott latin fajnév. A ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) [adatai szerint 7000-re becsüli az ehető](#) vagy valamilyen gyógyhatással rendelkező fajok számát, és körülbelül **30 faj terjedt el** a globális élelmezési célú növénytermesztésben.

Forrás: Infoszolg/saját gyűjtés

A természetes ökoszisztémákat rendkívüli mértékben felváltó **agrobiocönózisok** lényegében a mezőgazdaság hatásának köszönhetően kialakult fajszegényebb növényi,- és állatközösségek. Világszinten az elmúlt száz év során lezajló gazdasági, társadalmi, természeti folyamatokkal, a város és vidék szerepének megváltozásával párhuzamosan a hagyományos mezőgazdasági termelés helyett az intenzív mezőgazdaság terjedt el. Ennek következtében a növénytermesztésben használt **helyi fajták és tájfajták 75 százalékát eltűnt** a köztermesztésből, **néhány fajta lett domináns** minden kontinensen, ezáltal a növényi genetikai erőforrások sokfélesége jelentősen csökkent. A FAO helyzetértékelése alapján a Biológiai Sokféleség Megőrzésének [Nemzeti Stratégiája](#) (2014-2020) a genetikai erőforrások megőrzésére 6 területen 20 célkitűzés teljesítését jelölte ki.

A NÖVÉNYTERMESZTÉS BIOLÓGIAI ALAPJA, FAJTA KÍSÉRLETEK

Elsőként célszerű a **faj és fajta** fogalmát megkülönböztetni. Míg a faj (species) a biológiai rendszerezés/taxonómia egyik alapegysége, addig a fajta a nemesítő tevékenység eredményeként létrejött fajon belül ismert legalacsonyabb szintű csoport ([Ács et al., 2007](#)). Példaként a közönséges búza egy faj, (latin nevén *Triticum aestivum*) míg a GK Őthalom a több száz fajtájának egyike.

A magas színvonalú növénytermesztés elsődleges feltétele a **megfelelő minőségű szaporítóanyag** (vetőmag, vegetatív szaporító, illetve ültetési anyag) megléte, valamint a korszerű fajtahasználat. Nem mindegy, hogy a fogyasztó asztalára kerülő növényt miből, hogyan és hol termesztették, milyen érzékszervi és táplálkozás-élettani hatásuk van. Az új fajták előállítását végző nemesítők különböző eljárásokkal, sokszor hosszú időn keresztül kísérleteznek.

Hazánkban a növényfajta kísérletezés 1892-ben indult el Cserháti Sándor akadémiai tanár kezdeményezésére az **Országos Magyar Királyi Növénytermelési Kísérleti** állomáson, és a szakma világhírnevet szerzett magának ([NÉBIH](#)). Számtalan önálló, vagy egyetemhez kapcsolódó kutatóintézet alakult (Kisvárd, Kompolt, Nyíregyháza, Szarvas, Debrecen, Karcag, Szeged), amelyek adott esetben egy település legnagyobb foglalkoztatói voltak. A rendszerváltást követően, de különösen az uniós csatlakozás után a nemesítés, vetőmag előállítás és forgalmazás terén külföldi, tőkeerős világcégek jelentek meg, és a kisebb nemzeti fajtanemesítő intézetekkel és szervezetekkel szemben vezető szerephez jutottak. A legtöbb fajta tulajdonosa valamelyik világcég hazai képviselőjéhez ((Bayer, RAGT Vetőmag Kft, KWS, Monsanto Hungária Kft.) köthető. A hátrányok okai az eltérő kutatási feltételrendszerben rejlenek. A hazai szereplőknek fokozatosan csökkenő állami vagy K+F támogatásokból és fajtahasználati és licenccijakból kellett gazdálkodniuk ([Figyelő, 1996](#)). A Kor-

mány mindezt felismerve az agrárkutatás szervezeti átalakításába kezdett, és 2014-ben létrehozta a **Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központot**, amelynek számos intézete foglalkozik a biológiai alapokkal és a nemesítéssel ([NAIK](#)). Hozzá kapcsolódva céges formában működik a már említett Gabonakutató, vagy a kecskeméti Zöldségtermesztési Kutató Intézet Zrt. ([ZKI](#)) is. Az új rendszerben **feladatalapú finanszírozást** fogadott el a minisztérium, és 2014-ben a NAIK-hoz tartozó intézményekben nemesítéssel foglalkozó 27 projektet támogatnak ([Feldman, 2014](#)).

NEMZETI FAJTAJEGYZÉK

A növényfajták állami elismeréséről, valamint a szaporítóanyagok előállításáról és forgalomba hozataláról szóló [2003. évi LII. törvény](#) szabályozza a genetikai anyagok megőrzésében és fenntartásában érintett valamennyi szereplő (bejelentő, szaporítóanyag előállító, feldolgozó, forgalmazó és felhasználó) jogait és kötelezettségeit.

A **Nemzeti Fajtajegyzék** a Magyarországon állami elismerésben részesített növényfajtákat, szőlő klónokat, és szaporításra egyedileg engedélyezett zöldség-, gyümölcs- szőlő és erdészeti fajtákat, tájfajtákat, valamint a hivatalos leírással rendelkező gyümölcsfajtákat tartalmazó, évenként kiadott **közhitelű nyilvántartás**. Az idegenhonos fajokkal kapcsolatos [1143/2014 EU rendelet](#) közvetlenül itt is [beépült](#) a vonatkozó törvénybe, ugyanis ezek a fajok, fajták nem részesíthetők állami elismerésben. A fajtaelismerés célja, hogy nagy termőképességű, jó termesztési tulajdonságú, és gazdaságosan termesztendő fajták kerüljenek forgalomba. Feltételei:

- más növényfajtától megkülönböztethető, állandó és egyöntetű;
- jogszabályban meghatározott növényfajok fajtái esetében megfelelő gazdasági értékkel is rendelkezik;
- megfelelő és bejegyezhető fajtanévvel rendelkezik;
- és a bejelentője teljesíti a jogszabályokban meghatározott feltételeket.

A növényfajták állami elismeréséről szóló [40/2004. \(IV. 7.\) FVM rendelet](#) a különböző feladatokat és felelőseit nevezi meg, de a [383/2016. \(XII. 2.\) Korm. rendelet](#) kapcsán 2017. január 1-jétől a földművelésügyi feladatellátás terén [számos változás](#) lépett életbe.

A kormány **növénytermesztési hatósági feladatok** elvégzésére a földművelésügyi minisztert, a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatalt (NÉBIH), a Pest Megyei Kormányhivatalt, és az egyes megyeszékhely szerinti járási hivatalokat jelölte ki. A miniszter dönt az állami elismerés iránti kérelmek befogadásáról, az FM hatáskörébe került át fajtabejelentésekkel járó nyilvántartási feladatok és döntési jogkör, míg a NÉBIH – egyebek mellett – **végzi a fajtavizsgálatokat**, előterjesztés készíti a Fajtaminósító Bizottságnak, valamint vezeti a Fajtajegyzéket.

A vizsgálat eredményeiről a **Fajtaminósító Bizottság (FB)** konkrét állásfoglalást készíti, azaz a fajta elismerését, meghosszabbítását, visszavonását, vagy másik fajtanév/fajtafenntartó bejegyzését ajánlja. Ez a szakértői testület szakágazonkénti szekciókból áll és ezeknek legalább öt tagja van. Végül a NÉBIH a törvényben meghatározott időtartamra állami elismerésben részesíti az új fajtát, majd tájékoztatja EU illetékes bizottságát és felkerülnek az EU Közös Fajtajegyzékére. A [Közösségi Fajtajegyzéket](#) az Európai Bizottság teszi közvé, és a tagállamok jegyzékai alapján állítják össze.

Maga a fajtavizsgálat, angol mozaikszava **DUS vizsgálat** egy komplex nemzetközi előírásoknak megfelelő módszer ([Izsák, Lázár 2010](#)).

A 2017. évi [szántóföldi növények](#) Nemzeti Fajtajegyzékében **60 elismert faj** szerepel, és ezeknek több száz fajtája. A nyilvántartás csoportosítási alapját egyrészt az adja, hogy az adott faj/fajta egész Európában, vagy csak hazánkban forgalmazható, másrészt államilag elismert, vagy visszavonásra került, esetleg speciális vagy tájfajta. A **2. ábra** a gazdaságilag jelentősebb növényfajok vetésterületét és fajtáinak számát illusztrálja.

A 2016. évi [Zöldség - Gyógy - és Fűszernövények](#) Nemzeti fajtajegyzék is rendkívül faj és fajta gazdag, szerepel benne például a **hadházi lapos fejes káposzta**. A 2016. évi [Szőlő - és Gyümölcsfajták](#) Nemzeti fajtajegyzék növényi szaporítóanyagokat is tartalmaz (klón/magoncalany), és ebben egyik tájfajta a Búzával érő alma.

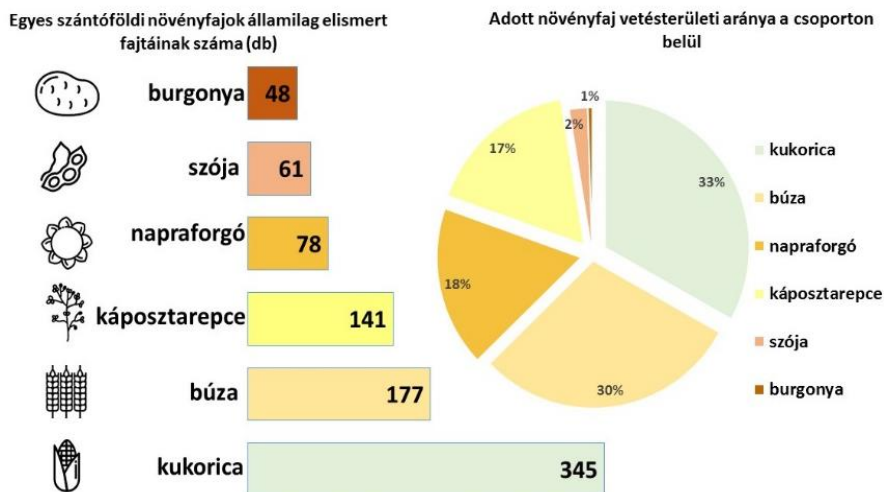
A NÉBIH 2017 januárjában 8 szántóföldi növényfaj **55 új fajtájának** állami elismerő okiratát adta át az AgromashExpon. A közzétett listán szereplő 17 fajtafenntartó között 2 magyar cég szerepelt, az 1924 óta működő [Gabonakutató Nonprofit Közhasznú Kft.](#), és az [MTA Agrártudományi Kutatóközpont](#) (Magyar Mezőgazdaság, 2017).

A fajták elismerésének egyik állomása a fajtabemutatók szervezése, nemrég 15 új, rezisztens almafajtát bíráltak ([NÉBIH, 2017](#)).

TÁJFAJTÁK

A tájfajtáknak nevezzük a helyi viszonyokhoz jól alkalmazkodott, szabadelvirágzású fajtákat; például ökörszív paradicsom, nagydobosi süttők, jászberényi paprika, kék főznievaló kukorica, Nemtudom P3 szilva stb. ([NÖDIK, 2016](#)) A tájfajták **rendkívül változatos megjelenésűek**, nem egyöntetűek sem színben, sem formában, ezért nem felelnek meg az uniformali-

1. ábra: Néhány meghatározó szántóföldi növényfaj fajtáinak száma és vetésterületi aránya a csoportban (2016)

Forrás: [Infoszolg/2016. Nemzeti Fajtajegyzék, KSH 2015](#)
[KSH 2015, 2](#) piktogram: thenounproject

tás piaci igényének. Ezeket a fajtákat őseink évszázadokon keresztül nagy becsben tartották és tudatos válogatással a **jóízű, egészséges és ellenálló** termést, a minél hosszabb időn keresztül szüretelést tartották szem előtt ([Czucz, 2013](#)). A fajták eltűnését számos tényezőkön túl a szigorú vetőmag szabályozás is elősegítette, ugyanis a Nemzeti Fajtajegyzékben nem szereplő fajták vetőmagja és termése sincs kereskedelmi forgalomban. Holott a tájfajták a **fenn tartható ökológiai kiskertes gazdálkodás** zálogai lehetnek ([Márai, 2010](#)). A tájfajták gyűjtésének számos mozgalma, fóruma ismert, mint például az őshonos gyümölcsfák megmentéséért létrejött [Tündérbert mozgalom](#), Tiszatáj Kht., [Magyar Élőfalu Hálózat](#).

Növényi Diverzitás Központ (NÖDiK)

A tápiószelei ([NöDiK](#)) története több mint **130** éve kezdődött, Mai nevén 2010 óta működik hazánk **legnagyobb növényi génbankjaként** a Vidékfejlesztési Minisztérium irányítása mellett. Nemzetközi szinten is jelentős gyűjteménnyel (**94 ezer minta**) rendelkezik, szerte-

ágazó [feladatkörük](#) egyike az országos szántó-földi- és zöldségnövény génbank gyűjtemények fejlesztése és ehhez kapcsolódó agrobotanikai vizsgálatok kivitelezése. Ezen túl közel 300 hektáros területén hazai tájfajtákat, ökotípusokat igyekeznek eredeti termőhelyen („in situ”, „on-farm”) fenntartani. Az EU LIFE+ program keretében kialakított [Pannon Magbank](#) projekt keretében a vadon élő edényes növények génmegőrzésére vállalkoztak, öt év alatt a vadon élő őshonos 800 fajnak a begyűjtését és magbanki tárolását, amit 2014. végére túlteljesítettek.

A NÖDiK a vad- és kultúrnövény génforrásvédelem hazai bázisintézménye, továbbá felelős a VM és az Országos Génbank Tanács irányítása mellett a hazai intézményekben folytatott génmegőrzési tevékenységek szakmai koordinációjáért, valamint számtalan nemzetközi együttműködési program koordinálásáért. [Sajtóhír](#) szerint 2017-ben kizárták az őshonos fajták fenntartására szolgáló támogatási rendszerből.

Források:

- [1995. évi LXXXI. törvény](#) a Biológiai Sokféleség Egyezményének kihirdetéséről
- [1995. évi XXXIII. törvény](#) a találmányok szabadalmi oltalmáról
- [104/2009. \(VIII. 5.\) FVM rendelet](#): a tájfajták állami elismeréséről, valamint vetőmagvaik előállításai és forgalmazási feltételeiről
- [27/2012. \(III. 24.\) VM rendelet](#): a gyümölcs tájfajták állami elismeréséről, valamint szaporítóanyagaik előállításai és forgalomba hozatali feltételeiről
- 1992. Biológiai Sokféleség Egyezménye ([CBD](#))
- EU Biológiai Sokféleség Egyezménye [COM \(2011\) 244](#) végleges
- Fajtaoltalmi nonprofit Kft. [honlapja](#)
- Növényi Génbank [Tanács](#)
- Csambalik László - Divéky-Ertsey Anna: A tájfajta kifejezés definíciói és szinonimái, Horticulture, 2016. (48. évf.) 4. sz. 3-13.
- Feldman Zsolt: Kormányzati kutatásszervezés és támogatási lehetőségek a biológiai alapok érdekében. XX. Növénynevelési Tudományos Nap (2014. 03.18.) MTA Agrártudományok Osztálya, [konferenciakötet](#)
- 2015-ben megújult a tájfajta paradicsom kutatása, [ÖMKi](#)
- Infojegyzetek: [2016/57](#). Inváziós fajok, [2015/24](#). GMO

Készítette: Dr. Szabó Andrea
Képviselői Információs Szolgálat
E-mail: infoszolg@parlament.hu

infoszolg

Internet: www.parlament.hu/infoszolg
Intranet: intra.parlament.hu/infoszolg/
Tel.: (1) 441-4529; (1) 441-6486